

Kopiering fra denne bog kan kun finde sted på institutioner der har indgået aftale med Copy-Dan, og kun inden for de i aftalen nævnte rammer.

Redigeret af Kjeld Kristensen.

Bogen er trykt fotografisk efter reproduktionsklare sider tilrettelagt og fremstillet af redaktøren ved hjælp af WordPerfect 5.1 og laserprinter. Ud over de maskinlæsbare forhåndsomtaler fra mødeindkaldelserne har grundlaget været forfatternes elektronisk leverede manuskripter.

Det lille billede på bogens forside er hentet fra titelkøberet i Peder Syv: *Nogle betænkninger om det Cimbriske Sprog* (København, 1663), hvor det skal illustrere bogens 4. kapitel: Om det Cimbriske sprogs uddyrkelse i almindelighed.

Udgivet med støtte fra Statens Humanistiske Forskningsråd.

Selskab for Nordisk Filologi blev stiftet 18.12.1912 og har som formål at fremme studiet af nordisk sprog og litteratur gennem afholdelse af møder og diskussioner.

Selskabet er åbent for alle der interesserer sig for dets formål. Som medlem modtager man mødeindkaldelser og selskabets årsberetning. *Årsberetningen udsendes hvert andet år.*

Indmeldelse kan ske ved møderne eller ved henvendelse til Michael Lerche Nielsen, Institut for Navneforskning, Københavns Universitet, Njalsgade 80, 2300 København S (tlf. 35 32 85 66).

Kontingentet er 80 kr. Indbetaling på girokonto 5 42 64 48, Selskab for Nordisk Filologi, Gammeldansk Ordbog (DSL), Merete K. Jørgensen, Christians Brygge 1, 1., 1219 København K.

Indhold

JØRGEN SCHACK: Ordmærker i dansk	5
NINA MØLLER ANDERSEN: Bachtin som sprogteoretiker. En læsning ud af flere	19
HENRIK JØRGENSEN: Begrebet "klisis" og dets anvendelse på analysen af de danske letled	37
OLE TOGEBY: Lette led	51
HANS FREDERIK NIELSEN: Skandinaviens ældste sproghistorie i komparativ germansk belystning	56
MARITA AKHØJ NIELSEN: Leonora Christinas <i>Jammers Minde</i> i ny udgave – hvorfor? hvordan?	64
HENRIK BLICHER: Staffelt på ny eller Hvad får man for pengene?	66
NIELS DALGAARD: Madsen og modernismen	79
CARSTEN HANSEN: Den danske vrede – en sprog-billedlig brugervejledning for udlændinge	100
PETER LARSEN: Filmiske metaforer	112
FINN HAUBERG MØRTENSEN: Dansk Institut for Gymnasiepædagogik	123
BENEDICTE KIELER: Dansk i gymnasiet – en situationsrapport	129
IB POULSEN: Sprog- og medieanalysen i danskfaget	134
BETTINA PERREGAARD: Når man ikke kan stå til ansvar for det, man skal stå til regnskab for	144
ELLEN KROGH: At skrive et fag frem	153
PETER KASPERSEN: Litteraturen mellem tilpasning og særpræg	164
Møder mv. i 1998-1999	177
Love for Selskab for Nordisk Filologi	190
Medlemmer og bestyrelse	192
Publikationer	196

Lette led

OLE TOGEBY

I. Problemet: Hvorfor har dansk en "letleddsplads"?

Pladsen er defineret som pladsen umiddelbart før nægtelsen (og attitudeadverbier) og efter subjektsplassen.

Den kan ikke bestemmes som en plads for enklitiske led limet til det finite verbum, for der kan komme et trykstærkt subjekt imellem: *Derfor gav Ulla ham dem ikke.*

Der kan ikke stå et tryksvagt valensbundet led når der er et trykstærkt ord mellem nægtelsen og den plads valensleddet ellers skulle stå på; det gælder:

- i) i sammensat tid: *„Hun ville ikke give ham dem*
- ii) i ledsætninger: *„at hun ikke ville give ham dem*
- iii) ved præpositionelle verber: *„Hun ledte ikke efter den*
- iv) pronominalt objekt efter trykstærkt indirekte objekt: *„Hun gav ikke drengen den.*

Derimod kan der godt stå pronominalle objekter for uægte sammensatte verber: *„Hun duede ham det ikke på, jf.: „hun påduede ham det ikke og „hun duede ikke Peter den mening på.*

Der kan ikke stå valensbundne led der er trykstærke: *„Hun gav ikke Peter bogerne, heller ikke trykstærke pronominer: „Derfor gav hun ikke ham dem.* Letleddspladsen er ikke en obligatorisk plads for pronominalle rolleled, men en placering der markerer at rolleledene ikke rammes af nægtelsens kraft, og man kan finde sjældne autentiske skriftlige eksempler på at pronominer ikke står på I-pladsen, og derfor nødvendigvis må læses op med stærktryk: *En dag så hun Niccolo i gaden, han gik langsomt og støt i samme gamle store kappe som han havde haft på da hun om aftenen først var fulgt efter ham. Men han så ikke hende.* Karen Blixen: Ekko (side 201). Ordstillingen angiver at både *han* og *hende* er trykstærkt, og at sætningen således har betydningen: *(hun så ham), men han så ikke hende.* Hvis der havde stået: *Han så hende ikke, ville så ikke have været meddelelsen.*

Dum, dummere, dummet – Stupiditeten griber om sig i det moderne samfund med primitiv tv som bannerfører for den laveste fællesnævner omkring sex, vold og død. Filosofen Peter Thielst angriber danskerne for at vælge 'dumheden', selv om psykologerne slet ikke vil kendes ved begrebet.

(...) "Dum" er dog et ord, psykologen Thomas Teasdale aldrig bruger. For ham er det nedsettende, følelsesladet og imensigende i stil med "føjet" eller

Schagerström 1882 = August Schagerström: *Upplysningar om Vätöområdet i Roslagen. = Nyare bidrag till kännedom om de svenska landsmålen och svenskt folklif.* II, 4, Stockholm: P. A. Norstedt & söner 1882[–4].
Searle 1969 = Searle, John: *Speech acts.* Cambridge: Cambridge University Press 1969.

Silverstein 1976 = Silverstein, Michael: "Hierarchy of features and ergativity." Dixon, R. M. W. (udg.): *Grammatical Categories in Australian Languages = Australian Institute of Aboriginal Studies Linguistic Series* No. 22. New Jersey: Humanities Press Inc. 1976, s. 112-171.

Skautrup 1944-70 = Skautrup, Peter: *Det danske Sprogs Historie* bd. 1-5. København: Gyldendal 1944-70.

Tegnér 1925 = Tegnér, Esaias d.y.: "Om genus i svenskan". Esaias Tegnér d.y.: *Ur språkets värld*, Stockholm: Albert Bonniers Förlag 1925, s. 1-217.

Togebj 1997 = Togebj, Ole: "Nominalernes bestemthedsformer informationsteoretisk anskuet". Widell og Kunøe (udg.): *6. Møde om Udforskningen af Dansk Sprog.* Århus 1997, s. 289-300.

“smalsporet”. Han har i sin forskning på Københavns Universitet studeret militærets statistikker om kassation på grund af for ringe åndsevner, og testresultaterne giver ikke ham noget billede af, om de unge danske mænd er blevet mere eller mindre kvikke med årene. Politiken 10. oktober 1999 2. sektion side 1. Sidste sætning kan kun læses op således: og ¹restresultaterne giver ikke ¹ham ¹noget ¹billede ...

II. Tryk

Det er slået fast af Nina Grønnum at det kriterielle i det der kaldes tryk på dansk, er et bestemt mønster i tonegangen, nemlig fra den trykstærke vokal op, og dernæst på de tryksvage vokaler ned til et lavere niveau end udgangspunktet, før tonen ved næste stærktrykstavelse begynder på det samme mønster. Intensitet, længde og pause er også ingredienser i det vi kalder tryk, men man vil også opleve tryk uden disse fænomener, men ikke uden tonegangsmønstret.

Hvis man går ud fra at alle morfemer har tryk, kan man dernæst beskrive hvorfor morfemer taber deres tryk. Her synes der at være fire forskellige funktioner af tryktab, som alle har at gøre med mangel på informativitet.

A) I det løbende ord markeres de morfemer med tryktab som ikke er fremsatte, men forudsatte, nemlig fleksiver og derivativer (dog med visse undtagelser for derivativerne): *Sol'da,ten mar'che,te,de*, således at kun rodiformer normalt har stærktryk.

B) Hele løbende ord taber deres tryk når de opræder som forudsatte, og ikke fremsatte funktionsord: 1) substantiver som klassifikatorer: *Ønkel 'Hans*, 2) hjælpe-, modal- og kopulaverber: *Hun, har 'spist, 'de 'ville 'gå, 'han 'er 'bager, 'hun 'var 'ækel*, 3) ikke distinktive pronominer (dvs. pronominer hvis antecedent er tema i den omtalte situation): *'Derfor 'gav 'hun 'ham 'dem*.

C) Ved trykabsenheder danner grupper af ord, ved hjælp af tryktab og under visse grammatiske betingelser, en semantisk enhed: hovedverbet kan tabe sit tryk når det sammen med et inkorporeret nøgent valensled udgør et monovalent prædikat: *Jeg 'bygger 'huse; 'der 'kom 'gæster; 'han 'gik 'hjem*. Der er ved disse sætninger ikke introduceret nye genstande i den omtalte situation (diskursreferenter), men kun givet meddelelse om et monovalent prædikat med et særligt aspekt. En af verbets roller er inkorporeret i prædikatet.

D) Ved modsætningsmeddelelse markerer tryktab en bestemt fordeling af fremsat og forudsat information. Sammenlign: a) *Hun 'gav 'drengen 'bolsjerne (men han spiste dem ikke)*; b) *Hun 'gav 'drengen 'bolsjerne (og pigen lakridserne)*; c) *Hun 'gav 'drengen 'bolsjerne (ikke pigen)*; d) *Hun 'gav*

'drengen 'bolsjerne (ikke lakridserne). I a) er det give drengen bolsjerne der er fremsat, mens hun er forudsat; i b) er drengen bolsjerne fremsat, hun gav forudsat; i c) er drengen fremsat, mens hun gav bolsjerne er forudsat; og i d) er bolsjerne fremsat og hun gav drengen forudsat. Denne mening har jeg fastholdt ved konteksten, som altid er et metonym til det fremsatte, og aldrig til det forudsatte.

Disse markeringer af fremsat information sker ved tryktab på verbet i b), på verbet og objektet i c) og på verbet og det indirekte objekt i d). Mod-sætningstryk kan dog også bestå i at trykabsord (se B) og C)) får et tryk, som de ellers havde mistet: Normalt kan man have: *Hun 'ville 'give 'drengen 'dem*, men hvis man vil fremsætte dem, og forudsætte hun ville give drengen, gør man det ved at lave tryktab på drengen og trykgenopretning på dem: *Hun 'ville 'give 'drengen 'dem (og pigen de andre)*.

Man kan konkludere at fremhævelse (emfase) af den meningsbærende fremsatte information på dansk ikke sker ved ekstratryk, men hovedsagelig ved tryktab på de forudsatte informationer, og tilsvarende trykovertagning på det fremsatte ord. Fremsatte informationer kan dog i visse tilfælde markeres ved mangel på tryktab.

III. Nægtelsens virkeområde

Nægtelsen udgør sammen med det finte verbalfleksiv og subjektet udsagnets nekus eller udsigelseskraft, og denne udsigelse har under normale trykforhold i sit virkeområde hele prædikatet, dvs. både de (ved valens, styring eller tryktab) bundne trykstærke led der kommer umiddelbart efter nægtelsen, og den hovedverbumsrod der binder dem, men ikke de led der kommer mellem finit fleksiv og nægtelse, ikke subjektet, ikke fundamentfelter (med standard-ordtryk) og ikke frie omstændighedsangivelser:

... men det skal du ikke bryde dig om; Han var gammel og havde ikke fulgt med tiden; De havde ikke andre guder dengang

... de vidste ikke bedre end at tro hvad aserne sagde; men de kunne ikke blive ved med at holde sig unge;

... for der var ikke frugtbar jord i Udgård.

Men nægtelsen kan være tvetydig når der både er et prædikat og frie omstændighedsbetegnelser. Den skrevne sætning: *Hun kom aldrig fordi hun var syg* er tvetydig med hensyn til nægtelsens virkeområde (scope). De to meninger fremkaldes i forskellige kontekster (og kan markeres med forskellige kommaer): a) *(Hun var meldt til der kursus som kørte hele ugen) men hun 'kom 'aldrig, for 'di 'hun 'var 'syg*; b) *(Hun mødte hver dag op hos lægen) men 'hun 'kom 'aldrig for 'di 'hun 'var 'syg (hun kom blot for at få nogen at snakke med)*.

Man kan forklare det således at det i a) er *kom* der er fokuseret og falder inden for nægtelsens virkeområde, mens *fordi hun var syg* er uden for, og ikke-fokuseret, neutral information, og at det i b) er *fordi* der er fokuseret og inden for nægtelsens virkeområde, mens både *hun kom* og *hun var syg* er hhv. forudsat kendt og neutral information.

Man kan (også i skrift) markere a-meningen ved at flytte den frie omstændighedsangivelse uden for nægtelsens virkefelt: c) (*Hun var meldt til det kursus som kørte hele ugen*) *men hun kom, fordi hun var syg, aldrig*. Det er kun frie (ikke-valensbundne) trykstærke led der kan placeres før nægtelsen for at markere at de er uden for dens virkeområde. Valensbundne led kan kun markeres som forudsat information hvis de pronominaliseres; svarende til a) *Hun mødte aldrig ulven*, finder man ikke c) **Hun mødte ulven aldrig*. Hvis det er nødvendigt at bruge substantiv i bestemt form, må substantivets rod nødvendigvis indgå i nægtelsens virkeområde fordi den er distinktiv; kun hvis det skal pronominaliseres fordi det allerede er historiens aktuelle tema, kan det flyttes uden for nægtelsens virkefelt.

Og det er så den såkaldte ledledsplads: *Hun mødte den aldrig; hun gav ham dem ikke; ... sæt ham bare på mit Forklæde; ... så gør han dig ikke noget*.

IV. Nægtelsens trykgennemtrængelighed

Man kan lægge mærke til at når tryktabsenheder og modsætningsmeddelelse markeres ved tryktab på det forudsatte element og trykovertagelse på et senere fremsat element, kan denne "tryktransport" ske gennem et nekusadverbial (hvad enten det er trykstærkt eller tryksvagt, og ligegyldigt hvor langt det er): *De sendte Ørsted op, De sendte ikke Ørsted op, De sendte jo Ørsted op, De sendte efter 14 for søg på 38 dage alligevel ikke Ørsted op*. Man kan heraf konkludere at nekusadverbialet ikke indgår i den tryktabsfordeling som ellers markerer de semantiske enheder og modsætninger i ytringen.

Denne nægtelsens trykgennemtrængelighed er grunden til at reglen om pladsen må formuleres: Umiddelbart før nægtelsen kan der stå trykstærke fri omstændighedsangivelser eller tryksvage valensbundne pronominer, dog kun når der ikke er noget trykstærkt ord mellem nægtelsen og den plads valensleddet ellers skulle stå på.

Et tryktabsled i indholdsfeltet må nødvendigvis læne sig enklitisk op ad det led der styrer det: *Hun ville ikke give ham dem; at hun ikke ville give ham dem; Hun ledte ikke efter den; Hun gav ikke drengen den*. Men hvis der ikke er noget trykstærkt led efter nægtelsen som det kan læne sig enklitisk til, vil det komme til at læne sig op ad den trykstærke

nægtelse, og på grund af dennes trykgennemtrængelighed komme til at optræde som trykovertager for tryktabsforbindelser. Da det ikke kan det, må det placeres før nægtelsen i de tilfælde hvor det ellers ville komme til at stå lige efter nægtelsen.